

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУКУКИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. БЕКОВ Ихтиёр Рустамович СИЁСИЙ ПАРТИЯ ФРАКЦИЯЛАРИНИНГ ҚОНУН ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДАГИ ИШТИРОКИ.....	8
2. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ФУҚАРОСИЗЛИККА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА МУВОФИҚЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	16
3. МАХМУДОВ Алишер Абдусалимович ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ – ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ГАРОВИ.....	22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ХОМИДОВ Элдор Олимович ДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ.....	28
5. БАРАТОВ Миродил Хомуджонович, КВИТКОВ Ярослав Михайлович ТАДБИРКОРЛИК ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИ КОДИФИКАЦИЯЛАШ МАСАЛАЛАРИ ХУСУСИДА АЙРИМ ФИКР-МУЛОҲАЗАЛАР	37

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

6. АБДУРАСУЛОВА Қумринисо Раимқуловна, ТОШПУЛАТОВ Акром Икромович МОДДИЙ ВА ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚНИНГ ЎЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИ (ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ ВА ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ МИСОЛИДА)	43
7. САГДУЛЛАЕВ Фатхулла Шукруллаевич ҲОКИМИЯТ ЁКИ МАНСАБ ВАКОЛАТИ ДОИРАСИДАН ЧЕТГА ЧИҚИШ ТУШУНЧАСИ ЮЗАСИДАН АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	51
8. АБДИКАДИРОВ Абдурахман Романович ТЕРГОВ ҲАРАКАТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ.....	57
9. ХАЛИЛОВ Акрам Утамуродович АККРЕДИТАЦИЯДАН ЎТУВЧИ ТАДҚИҚОТ ЛАБОРАТОРИЯЛАРИНИНГ ҲУЖЖАТЛАР ТИЗИМИ	62

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. САТТОРОВ Дилшод Юлдашевич

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ71

11. МАҲАМАТОВ Махмуд Махаматаминович

ЕВРОПА ИТТИФОҚИ МЕҲНАТ ҲУҚУҚИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

12. GAFUROVA Nozimakhon, ALMOSOVA Shahnoza

PRACTICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW.....84

13. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна

ТУРИЗМ ВА МЕҲМОНХОНА САНОАТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ:
ҚИЁСИЙ ТАҲЛИ92

14. ТОШМАТОВА Висола Икром кизи

ПАНДЕМИЯ COVID 19 И ЕЕ МЕРЫ В РАЗНЫХ СТРАНАХ МИРА99

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

САТТОРОВ Дилшод Юлдашевич

Ўзбекистон Республикаси Давлат Божхона қўмитаси
Божхона институти “Умумҳуқуқий фанлар” кафедраси бошлиғи,
юридик фанлар номзоди, доцент

МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): САТТОРОВ Д.Ю. МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2021) Б. 71-77.

 6 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-6-10>

АННОТАЦИЯ

Мақолада халқаро меҳнат миграцияси масалаларини тартибга солувчи асосий халқаро шартномаларнинг ҳуқуқий табиати, “меҳнаткаш-мигрант” тушунчасининг универсал ва минтақавий халқаро шартномаларда мустаҳкамланишининг ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинган. Муаллиф меҳнаткаш-мигрантлар мақомини универсал даражада халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш уларнинг ҳуқуқ субъектчилигини тан олиниши эканлиги, халқаро шартномаларда “меҳнаткаш мигрант” тушунчасига берилган таърифлар унинг қабул қилувчи мамлакатда қонуний асосда бўлувчи ва ишловчи меҳнаткаш-мигрантлар тоифаси учунгина мўлжалланганлиги, “ноқонуний меҳнаткаш мигрант” тушунчасига аниқ ҳуқуқий таърифнинг мавжуд эмаслиги эса халқаро ҳуқуқдаги бўшлиқлардан бири эканлигини тўғрисида хулосага келади. Шунингдек, БМТнинг 1990 йилги Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги халқаро конвенциясининг 2-моддаси, 2-бандига “ноқонуний меҳнаткаш мигрант” тушунчасининг таърифини аниқ белгилаб қўйиш лозимлиги юзасидан таклиф билдирилади.

Калит сўзлар: миграция, мигрант, меҳнаткаш-мигрант, халқаро шартнома, конвенция, БМТ, ХМТ.

САТТОРОВ Дилшод Юлдашевич

Заведующий кафедрой «Общеправовые дисциплины» Таможенного института
Государственного таможенного комитета Республики Узбекистан,
кандидат юридических наук, доцент

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются правовая природа основных международных договоров, регулирующих международную трудовую миграцию, особенности закрепления понятия

«трудящийся-мигрант» в универсальных и региональных международных соглашениях. Автор приходит к следующим выводам, что международно-правовое регулирование статуса «трудящийся-мигрант» является признанием его правосубъектности, понятие «трудящийся-мигрант», закрепленные в международных договорах предназначены для категории «трудящихся-мигрантов», которые присутствуют и работают в государстве-пребытии только на легальных основаниях, отсутствие в международных договорах термина «нелегальный трудовой мигрант» является пробелом в международном праве. А также, в заключении приводится предложение о необходимости закрепления понятия «нелегальный трудовой мигрант» в пункте 2 статьи 2 Международной конвенции ООН о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 1990 года.

Ключевые слова: миграция, мигрант, трудящийся-мигрант, международный договор, конвенция, ООН, МОТ.

SATTOROV Dilshod

Head of the Department «General Legal Disciplines» of the Customs Institute of the State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

SOME ASPECTS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF LABOR MIGRATION

ANNOTATION

The article analyzes the legal nature of the main international treaties regulating international labor migration, the specifics of consolidating the concept of “migrant worker” in universal and regional international agreements. Author concludes that the international legal regulation of the status of a migrant worker is the recognition of his legal personality, the concept of “migrant worker” enshrined in international treaties is intended for the category of migrant workers who are present and work in the state of residence only on legal grounds, the absence of the term “illegal labor migrant” in international treaties is a gap in international law. In conclusion, author provides a proposal on the need to consolidate the concept of “illegal labor migrant” in paragraph 2 of article 2 of the UN International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families of 1990.

Keywords: migration, migrant, migrant worker, international treaty, convention, UN, ILO.

COVID-19 пандемияси дунё иқтисодиёти ва меҳнат дунёсига мисли кўрилмаган таъсирни кўрсатди. Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ)нинг ҳисоб-китобларига кўра [1, Б.11], бутун дунё бўйича меҳнаткашларнинг 93% COVID-19 муносабати билан иш ўринларини ёпиш бўйича чоралар кўрилган мамлакатларда яшашган, бунда айниқса кўплаб халқаро мигрантлар заиф қатлам сифатида жабр кўришган.

Халқаро миграция ташкилотининг маълумотларига кўра, бутун дунё бўйича халқаро мигрантлар сони 281 миллион кишидан иборат бўлиб, дунё аҳолисининг 3,6 фоизини ташкил қилади. Бундан 164 миллион киши халқаро меҳнаткаш-мигрантлар эканлиги қайд этилган [14].

Глобаллашувнинг энг муҳим жиҳати бутун дунё миқёсида мобилликнинг жуда тезкор суръатларда ошиб бораётганида намоён бўлмоқда. Бу эса, ўз навбатида, меҳнат тақсимоли турлича кўриниш олган мамлакатлар ўртасида меҳнат ресурсларининг кўчишига имкон бермоқда.

Халқаро миграция ташкилоти томонидан нашр этилган “Миграция соҳасига оид атамалар глоссарий”сида миграциянинг кенг қамровли таърифи берилади. Унга кўра, “миграция – аҳолининг халқаро чегаралар орқали ёки мамлакат ҳудуди доирасида ҳаракатланиш жараёни” [2, Б.39] деб таърифланади. Миграция кўчишнинг давомийлиги, таркиби ва сабабларидан қатъий назар ҳаракатланишнинг исталган турини қамраб олади ва ўз ичига қочоқлар, кўчирилган шахслар, иқтисодий мигрантларнинг кўчишини кўзда тутди.

Ўз навбатида, халқаро миграция эса, ўзининг келиб чиқиши мансуб бўлган ёки одатда яшайдиган мамлакати ҳисобланган давлатни бошқа давлатда доимий ёки вақтинча яшаш мақсадида тарк этадиган шахсларнинг ҳаракатланиши [2, Б.36] сифатида баҳоланади.

Миграцияни халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш комплекс хусусиятга эга бўлиб, қабул қилувчи давлатларнинг ҳудудида амалга оширилади, бу эса уни миллий-ҳуқуқий асослар билан ҳамоҳангликда олиб борилишини белгилаб беради. Замонавий халқаро ҳуқуқда миграциянинг турли шакллари тартибга солувчи норма ва принциплар кодификациялашган универсал шартнома ҳали мавжуд эмас. Ҳозирда миграцияни тартибга солиш инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ ва халқаро иқтисодий ҳуқуқ билан узвий алоқада эканлигини таъкидлаш лозим. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳуқуқ мигрантларнинг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва кафолатлари жамланмаси бўлмиш уларнинг халқаро-ҳуқуқий мақомини, шунингдек бошпана излаётган шахслар, қочоқлар ва меҳнаткаш-мигрантларнинг мамлакатда бўлиш режимини тартибга солади. Халқаро иқтисодий ҳуқуқ эса меҳнат ресурсларини ўзаро айирбошлашни ўз ичига олувчи халқаро иқтисодий ташкилотлар доирасида интеграция шакллари билан боғлиқ муносабатларни тартибга солади.

Миграцияни тартибга солишнинг халқаро ҳуқуқий механизмлари қуйидаги элементларни ўз ичига олади: а) аъзо-давлатлар учун мажбурий хусусиятга эга бўлган халқаро шартномалар ва бошқа халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар (миграция соҳасида фаолият юритувчи ҳукуматлараро ташкилотларнинг уставлари ва резолюциялари); б) миграция соҳасидаги алоқаларда давлатларнинг қатъий амалиётини намоён қилувчи халқаро одатлар; в) миграция соҳасига тааллуқли тавсиявий хусусиятга эга халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар (декларация ва раҳбарий принциплар); г) халқаро ҳуқуқ субъектларининг миграция соҳасидаги муносабатларининг асосларини мустаҳкамловчи махсус халқаро-ҳуқуқий принциплар; д) турли тоифадаги мигрантларни қабул қилиш, кафолатлар тақдим этиш ва мамлакатда бўлиш режимларини белгилаш соҳасида фаолият юритувчи халқаро-ҳуқуқий институтлар. Мазкур элементларга қўшимча сифатида халқаро-ҳуқуқий нормалар ва принципларни аъзо-давлатларнинг миллий қонунчилигига имплементация қилиш шакллари ҳам таъкидлаш ўринлидир. Айнан имплементация орқали давлатларнинг миграция соҳасидаги халқаро мажбуриятлари ўзининг амалий ифодасини топади.

Халқаро миграцияда асосий ўринни меҳнат миграцияси эгалламоқда. Одатда миграциянинг асосий сабабларидан бири сифатида иқтисодий омил кўрсатилади. Яъни, бир хил иш учун икки мамлакатда бир-биридан кескин фарқланадиган маош тўланиши мигрантлар масаласини кескинлаштирмоқда.

Халқаро меҳнаткаш мигрантлар қабул қилувчи мамлакатда бўлиб турган ишга лаёқатли ҳамда қуйидаги иккита тоифанинг бирига тааллуқли бўлган шахслар ҳисобланади: доимий яшовчи ёки резидентлар: маълум бир ҳисобот даври давомида ўзлари одатда яшаётган қабул қилувчи мамлакатнинг ишчи кучи таркибида ё ёлланма ишчи сифатида, ё ишсиз сифатида бўладиган шахслар.

доимий яшамаётган ёки хорижий ишчи-нерезидентлар: маълум бир ҳисобот даври давомида мамлакатнинг одатдаги резидентлари бўлмаган, аммо ушбу мамлакатда жойлашган ва меҳнат муносабатларини олиб бораётган шахслар[3].

Бугунги кунда меҳнат миграциясини халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш қуйидаги йўналишларда амалга оширилмоқда:

меҳнаткаш-мигрантларнинг ҳуқуқларининг халқаро-ҳуқуқий ҳимоясини таъминлаш; минтақавий интеграция ташкилотлари доирасида ишчиларнинг ҳаракатланишини ҳуқуқий тартибга солиш.

Меҳнат миграциясини халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш нисбатан янги жараён бўлиб, ҳар қандай ҳолатда ҳам ички давлат тартибга солиши билан биргаликда амалга оширилиши талаб қилинади. Халқаро миграция ташкилотининг миграция соҳасига оид атамалар маълумотномасида қайд этилишича, меҳнаткашларнинг кўчиш жараёнлари давлатларнинг миграцияга оид қонунчилиги билан тартибга солинади ва “баъзи давлатлар ўз фуқароларига хорижда ташқи меҳнат миграциясини амалга ошириш учун қулай шароитлар яратиш борасида фаол роль” ўйнашади [4, Б.130].

Ўз навбатида, ҳар бир давлат ўзининг миллий қонунчилиги ёрдамида ҳудудига мигрантларнинг кириши, уларнинг яшаш тартиби, меҳнат фаолияти билан шуғулланиши ва бошқа масалаларни тартиб солишда устувор ҳуқуққа эга эканлигини қайд этиш лозим. Ушбу ҳуқуқ инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда махсус таъкидлаб ўтилган. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги пактнинг 12-моддасида бирор бир давлат ҳудудида қонуний равишда бўлган ҳар бир киши ушбу ҳудуд доирасида эркин кўчиб юриш ва яшаш жойини танлаш, шунингдек ҳар бир киши ҳар қандай мамлакатни,

жумладан ўз мамлакатини тарк этиш каби ҳуқуқларга эга эканлиги мустаҳкамланган бўлиб, ушбу модданинг 3-бандида “давлат хавфсизлигини, жамоат тартибини, аҳоли саломатлиги ёки ахлоқини сақлаш учун ёки бошқаларнинг ҳуқуқ ва эркинлигини сақлаш учун” юқорида таъкидланган ҳуқуқларнинг чекланишини кўзда тутувчи қонунларни қабул қилиш имконияти [5] белгиланган.

Ушбу ҳолат 1985 йил 13 декабрда БМТ Бош Ассамблеясининг 40/144 резолюциясига асосан қабул қилинган Ўзлари яшаётган мамлакатларнинг фуқаролари бўлмаган шахсларга нисбатан инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги декларацияда янада қатъий мустаҳкамланади. Унга кўра, ушбу Декларация қоидалари “чет элликларни давлатга ноқонуний кириб келиши ва унда бўлиши” ёки “чет элликларнинг кириши ва уларнинг мамлакатда бўлиш шартларига тааллуқли қонун ва қоидалар қабул қилиш ҳуқуқини чеклаш”ни қонунийлаштириш сифатида талқин қилинмаслиги лозим. Шундай қилиб, бир қатор халқаро ҳужжатларда давлатларнинг ноқонуний миграцияга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўриш ҳуқуқи эътироф этилади.

Маълумки, ҳар бир шахснинг меҳнат қилиш ҳуқуқ универсал халқаро-ҳуқуқий стандарт ҳисобланади. Мазкур ҳуқуқнинг мазмуни 1966 йилги Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлари тўғрисидаги пактнинг 6-моддасида ҳар бир инсоннинг “ишлаб маблағ топиш имкониятини қамраб оладиган, эркин ҳолда танланадиган ёки эркин ҳолда рози бўладиган меҳнат қилиш ҳуқуқи” [6] сифатида намоён бўлади.

Меҳнат миграциясини халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш асосларининг шаклланишидаги дастлабки босқич 1949 йилда (1952 йилда кучга кирган) Халқаро меҳнатташқилотининг 97-сонли Меҳнаткаш-мигрантлар тўғрисидаги конвенциясининг қабул қилиниши бўлди. Конвенциянинг муҳим аҳамияти аъзо-давлатларнинг ўз юрисдикциялари доирасида меҳнаткаш-мигрантларни чиқиши, кўчиши ва қабул қилинишини енгиллаштириш учун чоралар кўриш мажбуриятига эгаллиги (4-модда), ушбу тоифадаги шахсларга иш ҳақи, нафақалар тўлаш, иш вақти режими, таътиллари, уй меҳнати, ишга қабул қилиш ёши, касбий таълим олиши, касба уюшмаларига бирлашиши ва жамоа шартномаларида иштирок этиши, яшаш ва ижтимоий таъминоти, солиққа тортиш ва судлов масалаларида қабул қилувчи мамлакатда миллий режимни кафолатловчи (6-модда)[7] қоидаларининг белгиланганлигида намоён бўлади.

Тадқиқотчи Ж.Расуловнинг таъкидлашича, 97-сонли конвенция уни ратификация қилган давлатлардан “миллий қонун ҳужжатлари йўл қўядиган чегараларда эмиграция ва иммиграция масалалари бўйича тушунмовчиликларга олиб келувчи ташвиқотларга қарши тегишли чоралар кўриш мажбуриятини” зиммасига олишни талаб қилади [8, Б.103].

Мазкур Конвенциянинг 11-моддасига мувофиқ, “меҳнаткаш-мигрант” атамаси “иш билан таъминланиш мақсадида, яъни ўз ҳисобидан ўзини иш билан таъминлашга зид равишда, бир мамлакатдан бошқа мамлакатга миграция қилувчи шахсни ва белгиланган қоидаларга мувофиқ равишда меҳнаткаш мигрант сифатида тан олинадиган ҳар қандай шахс” [7] ни англатади. Конвенция чегара хизмати меҳнаткашларига, қисқа муддатга мамлакатга кирган эркин касб эгаларига ва санъаткорларга, денгизчиларга нисбатан қўлланилмайди.

Демак, ушбу Конвенциянинг 11-моддасида мустаҳкамланган тушунчага мувофиқ, “меҳнаткаш-мигрант” сифатида қуйидаги шахслар эътироф этилади:

бир мамлакатдан бошқа мамлакатга миграция қилувчи;

ҳақ тўланадиган ишни эгаллашни мақсад қилувчи;

миллий қонунчиликка мувофиқ меҳнаткаш-мигрант сифатида эътироф этиладиган.

БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1990 йил 18 декабрда қабул қилинган Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги халқаро конвенцияси “меҳнаткаш-мигрант” атамасининг янада кенгроқ талқинини беради. Конвенциянинг 2-моддасида меҳнаткаш мигрант “ўзи фуқароси ҳисобланмайдиган давлатда ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланмоқчи бўлган, шуғулланаётган ва шуғулланган шахс”[9]ни англатиши белгиланган.

Мазкур таърифда меҳнаткаш-мигрантнинг фуқаролиги қабул қилувчи давлат фуқаролигидан фарқли эканлиги белгиланган. Шунингдек, меҳнаткаш-мигрант сифатида нафақат меҳнат қилмоқчи бўлаётган ёки айни вақтдан бундай меҳнатни бажараётган шахслар, балки қабул қилувчи мамлакатда аввалроқ меҳнат фаолиятини олиб борган шахслар ҳам ҳисобланиши мустаҳкамланган. Бу ерда ХМТнинг 97-сонли Конвенциясидан фарқли равишда меҳнаткаш-мигрант ҳақ тўланадиган меҳнат фаолиятини амалга ошириши аниқ белгиланган.

БМТнинг 1990 йилги Халқаро конвенциясида, шунингдек “чегара ҳудуддаги

меҳнаткаш”, “мавсумий ишчи”, “лойиха ишчиси”, “мақсадли ёллаш ишчиси”, “ёлланиш асосида ишламайдиган меҳнаткаш” тушунчаларининг ҳам таърифи берилган.

Ўз навбатида, БМТ 1990 йилги Халқаро конвенциясининг 3-моддасида ушбу битимнинг қоидалари тааллуқли бўлмайдиган шахсларнинг тоифалари ҳам кўзда тутилган бўлиб, улар сирасига а) халқаро ташкилотларнинг хизматчилари; б) давлат томонидан ўзининг ҳудудидан ташқарида расмий вазифаларни бажариш учун ёлланган шахслар (бундай тоифадаги шахсларнинг ҳуқуқий мақоми умумий халқаро ҳуқуқ ёки аниқ халқаро шартномалар билан тартибга солинади), в) давлатнинг ҳудудидан ташқарида давлат томонидан ёки унинг номидан ёлланган ҳамда турли ҳамкорлик дастурларини амалга оширишда иштирок этувчи шахслар, г) келиб чиқиши мансуб бўлган давлатдан ташқарида яшаётган инвесторлар, д) қочоқлар ва апатридлар, е) таълим олувчилар ва амалиётчилар, ё) денгизчилар ва қабул қилувчи давлатда ёлланиб меҳнат фаолиятини олиб бориш учун рухсатномага эга бўлмаган қирғоқбўйи стационар қурилмаларда ишлаётган ишчилар киради [9].

Таъкидлаш жоизки, ушбу Конвенцияда кўзда тутилган “меҳнаткаш-мигрант” тушунчасининг таърифида уларнинг қабул қилувчи давлат ҳудудида қонуний равишда бўлиши зарурлигига оид бирор бир қоида мавжуд эмас. Шу билан бирга, мазкур ҳужжатнинг 5-моддасида бу борада аниқлаштирувчи нормалар белгиланган бўлиб, ёлланиб ишлайдиган давлат қонунчилиги ва халқаро шартномаларга мувофиқ мамлакатга кириш, унда бўлиш ва ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланиш учун рухсатномаси бўлган “ҳужжатлари мавжуд бўлган ёки доимий мақомга эга бўлган”; агар бундай шартларга риоя қилинмаса “ҳужжатлари мавжуд бўлмаган ёки доимий мақомга эга бўлмаган” меҳнаткаш-мигрантлар каби турларга бўлинади.

“Меҳнаткаш-мигрант” тушунчасининг таърифи бир қатор минтақавий даражада қабул қилинган халқаро шартномаларда ҳам мустаҳкамланган. Улар орасида 1977 йил 24 ноябрда Европа Кенгаши доирасида қабул қилинган Меҳнаткаш-мигрантларнинг ҳуқуқий мақоми тўғрисидаги Европа конвенциясини қайд этишимиз мумкин. Мазкур Конвенциянинг 1-моддасига мувофиқ, меҳнаткаш-мигрант бошқа давлат томонидан унинг ҳудудида ҳақ тўланадиган фаолиятни олиб бориш учун рухсат берилган Конвенция иштирокчи-давлатларининг фуқароси ҳисобланади [10].

Конвенция қоидалари чегара ҳудудларда ишловчилар, артистлар ва эркин касб билан шуғулланувчи шахслар, таълим олувчи шахслар, мавсумий ишчилар ва бошқаларга нисбатан тегишли бўлмайди. Шунга кўра, Конвенциянинг 1-моддасида келтирилган таъриф ушбу тоифдаги шахсларга нисбатан татбиқ этилмайди.

Қайд этиш лозимки, 1977 йилги Европа конвенциясида келтирилган “меҳнаткаш-мигрант” тушунчасининг таърифи универсал халқаро шартномаларда мустаҳкамланган таърифлардан фарқланади. Россиялик олим Н.Зинченконинг фикрича, мазкур Конвенциянинг фарқли хусусиятлари қуйидагиларда намоён бўлади. Биринчидан, Европа конвенциясида меҳнаткаш-мигрант конвенция иштирокчи-давлатларининг фуқароси бўлиши лозимлиги аниқ белгиланган. Иккинчидан, мазкур битимда ушбу шахсларнинг қабул қилувчи мамлакатда ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланишига алоҳида урғу берилмаган ҳолда асосий эътибор ушбу мамлакатнинг меҳнаткаш-мигрантга ўз ҳудудида яшаш ва ишлаш учун рухсат бериш-бермаслигига қаратилган [11, Б.73].

1994 йил 15 апрелда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги томонидан қабул қилинган Меҳнат миграцияси ва меҳнаткаш-мигрантларнинг ижтимоий ҳимояси соҳасида ҳамкорлик тўғрисидаги битимнинг 2-моддасига кўра, меҳнаткаш-мигрант деганда келувчи мамлакатда доимий яшаётган, меҳнат билан банд бўлган мамлакатда ҳақ тўланадиган фаолият билан қонуний асосда шуғулланадиган шахс тушунилади [12]. Ушбу нормада мазкур таърифнинг фақат иштирокчи-давлатларнинг фуқароларига нисбатан тааллуқлилиги ёки бошқа давлатларнинг фуқаролари учун ҳам тегишли эканлиги масаласи аниқ белгиланмаган.

Қабул қилувчи мамлакатда ҳақ тўланадиган меҳнат фаолияти билан “қонуний асосда” шуғулланишни кўзда тутувчи юқоридаги таъриф давлат томонидан рухсат бериш функциясининг амалга оширилишини фақат билвосита тахмин қилишга имкон беради, холос.

“Меҳнаткаш-мигрант” тушунчасига берилган турли таърифларни таҳлил қилган ҳолда хулосага келиш мумкинки, юқорида кўриб чиқилган халқаро шартномаларнинг қоидалари қабул қилувчи мамлакатда қонуний асосда бўлувчи ва ишловчи меҳнаткаш-мигрантлар тоифаси учун мўлжалланган.

Шу билан бирга, БМТнинг 1990 йилги Халқаро конвенциясида меҳнаткаш-мигрантнинг қабул қилувчи давлатда бўлишининг қонунийлигига нисбатан талаблар кўзда тутилмаганлиги ҳам қайд этиш лозим. Шунга кўра, ушбу Конвенциянинг 2-моддасида мустаҳкамланган таъриф меҳнат фаолиятини қонуний асосларда олиб бораётган меҳнаткаш-мигрантларга нисбатан ҳам, шунингдек ноқонуний ҳолатда бўлиб ишлаётган шахслар учун ҳам тааллуқли ҳисобланади.

Меҳнат миграцияси жараёнларини тартибга солувчи аксарият халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда “ноқонуний меҳнат мигранти” тушунчасининг таърифи берилмаган бўлсада, ХМТнинг 97-сонли ва 143-сонли конвенциялари, шунингдек БМТнинг 1990 йилги Халқаро конвенциясида ноқонуний меҳнат миграциясини олдини олиш ва уни тақиқлашга қаратилган қоидаларни назарда тутувчи моддалар мавжуд. Масалан, ХМТнинг 97-сонли конвенцияси қоидаларига мувофиқ, яширин ёки ноқонуний меҳнат миграциясини қўллаб-қувватловчи ҳар қандай шахс тегишлича жазога тортилиши лозимлиги белгиланган.

ХМТнинг 1975 йилги Меҳнаткаш-мигрантлар (қўшимча қоидалар) тўғрисидаги 143-сонли конвенцияси иштирокчи-давлатларни “яширин миграция ҳаракатларини ва мигрантларни ноқонуний ёллашни” тугатиш учун барча зарурий чораларни кўришга мажбур қилади [13].

БМТнинг 1990 йили Халқаро конвенциясида ноқонуний меҳнат миграциясини олдини олиш ва тугатиш масаласига катта эътибор қаратилади. Конвенциянинг 68-моддасида давлатлар томонидан ноқонуний миграцияга қарши курашиш мақсадида қабул қилиниши лозим бўлган чоралар санаб ўтилади. Улар қуйидагилардан иборат: а) эмиграция ва иммиграция масалаларига тааллуқли чалғитувчи ахборотларни тарқатишга қаратилган чоралар; б) меҳнаткаш-мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ноқонуний ёки яшириш кўчишларини аниқлаш ва бундай ҳолатларга йўл қўймаслик, шунингдек бу каби кўчишларни ташкил қилиш ва амалга ошириш билан шуғулланадиган шахслар ва тузилмаларга қарши самарали санкцияларни қабул қилишни кўзда тутувчи чоралар [9].

Халқаро миграция, шу жумладан меҳнаткаш-мигрантларнинг ҳуқуқий мақомини тартибга солувчи халқаро шартномалар таҳлили асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин.

Биринчидан, меҳнат миграциясини тартибга солувчи универсал халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар меҳнаткаш-мигрантлар билан муомала қилиш бўйича маълум умумий стандартларни мустаҳкамлайди. Айни вақтда, меҳнат миграциясини тартибга солишда Европа Кенгаши, ЕИ, МДХ доирасида минтақавий шартномаларнинг қабул қилиши миграция жараёнларини минтақа хусусиятларидан келиб чиқиб янада ихтисослаштириш имконини беради.

Иккинчидан, меҳнаткаш-мигрантлар мақомини универсал даражада халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш уларнинг ҳуқуқ субъектчилигини тан олиниши билан боғлиқ. БМТнинг 1990 йилги Халқаро конвенцияси ва ХМТнинг бир қатор конвенцияларида қабул қилувчи давлатнинг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олмаган ҳолда меҳнаткаш-мигрантларнинг бир қатор ҳуқуқлар масаласида ушбу давлатларнинг фуқаролари билан тенглаштириши кўзга ташланади.

Учинчидан, кўплаб универсал ва минтақавий халқаро шартномалар қоидаларида “меҳнаткаш-мигрант” тушунчасига берилган таърифларнинг таҳлили мазкур шартномаларнинг қоидалари қабул қилувчи мамлакатда қонуний асосда бўлувчи ва ишловчи меҳнаткаш-мигрантлар тоифаси учун мўлжалланганлиги тўғрисида хулоса қилишга имкон беради.

Тўртинчидан, ҳозирда амалда бўлган халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда “ноқонуний меҳнаткаш мигрант” тушунчасига аниқ ҳуқуқий таърифнинг мавжуд эмаслиги эса халқаро ҳуқуқ ижодкорлигининг бўшлиқларидан бири эканлигини кўрсатади. Шунга кўра, меҳнаткаш мигрантларнинг ҳуқуқий мақомини белгиловчи асосий халқаро ҳужжат ҳисобланган БМТнинг 1990 йилги Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги халқаро конвенциясининг 2-моддаси, 2-бандида “ноқонуний меҳнаткаш мигрант” тушунчасига таърифнинг киритилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Иқтибослар/ Сноски/ References

1. ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology – Third edition. International Labour Office – Geneva: ILO, 2021, P.11.
2. Глоссарий терминов в области миграции. Отв.редактор Ришар Перрешу. Международная организация по миграции (МОМ), 2005 г. С.39.
3. Guidelines Concerning Statistics of International Labour Migration, endorsed by the Twentieth International Conference of Labour Statisticians (20th ICLS). Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_648922.pdf.
4. Справочник по терминологии в области миграции (русско-английский): учеб. пособие, разработанное для сотрудников ФМС. М.: МОМ, 2011. С. 130.
5. International Covenant on Civil and Political Rights // <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
6. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
7. C097 - Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (No. 97) // https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312242:NO
8. Расулов Ж. А. Мажбурий меҳнатни тугатиш бўйича халқаро ва минтақавий стандартларнинг шаклланиши // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. №5 (2020), // <https://www.yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/125>
9. Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant1.shtml
10. Европейская конвенция о правовом статусе трудящихся-мигрантов // <https://rm.coe.int/168007733d>
11. Зинченко Н.Н. Международное миграционное право: основы теории и практики. — М.: Научная книга, 2011. С.73.
12. Соглашение о сотрудничестве в области трудовой миграции и социальной защиты трудящихся-мигрантов // <https://lex.uz/docs/2738231>
13. C143 - Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention, 1975 (No. 143) // https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312288:NO
14. World Migration Report 2022. Available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>